

Субанова М.С., Ибирайым кызы Айжан

Билим берүү системасынын туруктуу өнүгүүсү – окуу предметтеринин кызыкчылыгында

2005-жылдан тартып Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүү маселеси Эл аралык деңгээлде коюлган билим берүү тармагындагы маанилүү багыт катары каралып келет. 2005-2014-жылдарга карата БУУнун Декадасында билим берүү боюнча Туруктуу өнүгүүгө карай жарлыгы кабыл алынган. Анда билим берүүнүн жана окутуунун бардык аспектиери боюнча бүгүнкү күндөгү дүйнөлүк талаптарды жана мамилелерди интеграциялоо болоору белгиленген. Бул дидактиканын негизги маселеси – адам баласынын тарыхында топтолгон маданий баалуулуктарды жеке адамдын өнүгүүсүнө трансформациялоо аркылуу жүзөгө ашырылат. Анын негизи төмөндөгүдөй процесс менен шартталган: коомдук өнүгүү анын инварианттык өзөгүн түзгөн процесске баш ийет: 1) бардык иш-аракеттин коомдук түзүлүшкө багыттуулугу; 2) коомдук формацияга жараша анын мыйзам ченемдүүлүктөрүнүн ички механизми билим берүү мазмунунун дал келүүсү. Ал өсүп өнүгүүнүн рычагы болуп кызмат аткарышы; 3) бардык иш - аракетке ошол коомдун өнүгүүсүнө тиешелүү илимий жетишкендиктердин киргизилип турушу.

Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүү айлана-чөйрөнү коргоо тармагындагы билим берүү кызыкчылыгы деп кароого болбойт. Туруктуу өнүгүү өзүнө калыстык, кедейлик, демократия, жашоонун сапаты сыяктуу социалдык-маданий чөйрөнүн кеңири фактору жана аспекти болгон айлана-чөйрөнү коргоо боюнча билим берүү областын карайт.

Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүү өзүнө коом, айлана-чөйрө, экономика, маданият сыяктуу элементтер менен иштөөнү карайт.

Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүүнүн дагы бир максаты – активдүү жарандык, позицияда сынчыл ой жүгүртө билген, кырдаалды баалай алган, айлана-чөйрө, социалдык өнүгүүгө карата өзүнүн ишмердүүлүгүн прогноздой билген сабаттуу адамды тарбиялоо болуп саналат.

Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүү өзүнө: дүйнө жана адамдын коопсуздугу, конфликттин алдын-алуу; адам укугу; жарандык коом; этика; кедейчиликти жоюу; маданий көпкырдуулук; жаратылыш ресурстарын башкаруу; ден соолук; жоопкерчилик; экологиялык коопсуздук ж.у.с. маселелерди карайт.

Адамдын туруктуу өнүгүүсүн бир эле предмет менен чектеп коюуга болбойт. Жогорудагыдай маселелер билим берүү предметтеринин ар биринде (география, тарых, экономика, тил, ж.б. предметтерде) каралууга тийиш. Ага ылайык ар бир мугалим бул проблеманы өзүнүн көз карашындагы маанилүү деп эсептелген маселе аркылуу көтөрүп чыга алат.

Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүү – бул окуу процессинде дайыма таанып билүү кызыкчылыгында жүргүзүлөт. Мугалимдер ар дайым жаңыча ой жүгүртүп, эски көз караштарды талдап, келечекти көрө билүүгө тийиш.

Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүү мугалимдин алдына негизги 4 милдетти коёт:

1. Окуучуларга туруктуу өнүгүү эмне үчүн зарыл экендигин таанып-билүүгө көмөктөшүү;

2. Туруктуу өнүгүү боюнча талкууларга окуучуларды активдүү аралаштыруу;

3. Ар түрдүү көз караштардагы маселелерди талдай билүүгө көнүктүрүү;

4. Окуучуларды класстагы же мектептеги эле маселелерди талкуулоого эмес, чөйрөөгү болуп жаткан окуяларды да талдоого түрткү берүү.

Муну менен катар эле, окуу процессинде окуучуларды «системалуу ой жүгүртө билүүгө», «маселенин өзөгүн түшүнө билүүгө» калыптандыруу керек.

Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүүнү эффективдүү жайылтуу үчүн зарыл болгон шарт болуп инсанга багытталган мамиле эсетелет. Мындай шартта мугалим инсанды өнүктүрүү үчүн зарыл болгон мүмкүнчүлүктөрдү түзүп берүү керек. Аларга:

- сабакта ийгиликке жетүү кырдаалын колдонуу;

- колдоо, жардам көрсөтүү;

- баарлашуудагы сый жана эркин мамиле;

- билимдерди жана билгичтиктерди колдонууга шык берүү жана кызыктыруу;

- ар бир баланын өзгөчөлүгүн жана жекечелигин эске алуу менен окуу процессине аралаштыруу;

- окуучуну окуу процессинин жүзү катары таанытуу жана өнүгүүсүн туура жолго коюу.

Жогорудагы айтылгандар төмөндөгүдөй 4 интерактивдүү методдордун тандалып алышына түрткү берет:

1. Адамдын жашоодогу зарылчылыгы болгон баарлашууну окуу процессинде колдонуу;

2. Окуу процессинин катышуучуларына бирдей мүмкүнчүлүктөрдү түзүп берүү;

3. Майнаптуу иш жыйынтыгына ээ болуш үчүн классты социалдык-психологиялык жактан даярдоо;

4. Бирдиктүү чечимге келүү үчүн топто иштөө мүмкүнчүлүгүн колдонуу.

Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүү маселесин бүтүндөй окуу предметтер, окуу дисциплиналар арасында кароо талап кылынат. Туруктуу өнүгүүнү окуу предметинде өзүнчө блок катары эмес, бардык курстун мазмунунда эске алынып турушу шарт.

Адам туруктуу жашоодо жашаш үчүн туруктуу келечегинин бар экендигине ишениш керек.

Окуу предметтерде адамдын ишмердүүлүгүндөгү (жаратылыштык, экономикалык, социалдык ж.б.) тигил же бул аспектилеринин туруктуулугу же туруксуздугу эске алынып туруусу керек. Айлана-чөйрөгө же жашоого зарыл болгон нерсе тууралуу окуучулар өздөрү чечим чыгара алгандай окуу процессин уюштуруу керек болот. Ал үчүн окуу предметтер боюнча базалык билим берүүнү туруктуу өнүктүрүү идеясын айкалыштырып өтүү зарылчылыгы келип чыгат.

Интеграциялоону үч негизги багыт боюнча жүргүзүүгө болот: 1) окуу предметтеринде; 2) окутуу методдорунда; 3) коомдук чөйрөдө.

Эми биз билим берүүнү туруктуу өнүктүрүү маселесин окуу предметтери аркылуу карап көрөлү.

Окуу предметтери өзүнүн мазмунуна, базалык окуу планындагы алган ордуна карабастан инсанды туруктуу өнүктүрүү кызыкчылыгында өтүлүүсү керек.

Айрым предметтер өзүнүн өзгөчөлүгү менен окуучуну туруктуу өнүктүрүүгө ийкемдүү келгендей туюлат. Бирок бардык эле предметтер өзүнүн баалуулуктары менен баланы туруктуу өнүктүрүүгө мааниси чоң. Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүү маселеси бардык окуу тарамдарынын алкагында каралат. Аны өзүнчө окуу предмети катары киргизүүгө мүмкүн эмес. Көпчүлүк окуу предметтеринин максаты жана милдети айрым учурларда өзгөчө билим, билгичтиктерди калыптандырууда же мамилелерди жөнгө салууда жалпы коюлат. Алар сынчыл ой жүгүртүү жана акыл жөндөмдүүлүгүн, маселелни чече билүү, анализдөө, чечим кабыл ала билүү, үйрөнүү, лидер болуу, алака түзө билүү жөндөмдүүлүктөрүн өнүктүрүүгө багытталат. Туруктуу өнүктүрүүнү предметтерге айкалыштырып өтүү – окутуунун максатына жетүүнүн ыкмасы катары кароого болот.

Предметтик областтарда туруктуу өнүгүү кандай шартта каралат? Буга мисал катары биз табигый илимдерди, биологиялык илимдерди жана информатика предметин карадык.

Табигый предметтер адамзаттын глобалдык маселелерин, анын келип чыгуу себептерин жана аларды чечүүнүн мыйзам ченемдүү жолдорун окутуу үйрөтөт. Бул предметтик тармак жаратылышты, анын мыйзам ченемдүүлүктөрүн; Адамдын жаратылыштагы ордун; жаратылыш менен адамдын өз ара байланышын окуп үйрөнүүгө байланышкан. Билим берүүнү туруктуу өнүктүрүүнү бул тармакта жаратылыш ресурстарын сактоого жана адамдын ишмердүүлүгүнүн туруктуу өнүгүүгө багыттоо кызыкчылыгында ишке ашырылыш керек. Ал үчүн экологиялык, ресурстар жаңы табылгаларды пайдалануу технологиясын киргизүүгө болот. Буга мисал катары *практикалык иштер үчүн мисалдарды* келтирели:

- ✓ Жаратылышты коргоо, таштандыларды азайтуу, курчап турган чөйрөнү реконструкциялоо, экологиялык жактан таза технология, жаңырта турган жана жаңыртпай турган ресурстар боюнча концепцияны окуп үйрөнүү;

- ✓ Адам менен өндүрүштүн ишмердүүлүгүнөн таралган атмосферадагы химиялык өзгөрүүлөр тууралуу окуп үйрөнүү;
- ✓ Суу экосистемасынын мазмунун жана суунун сапатынын коомдук мониторинги;
- ✓ Жаңыртууга жана жаңыртууга мүмкүн болбогон жаратылыш ресурстарын жана алардын чөйрөгө тийгизген таасири жөнүндө окуп үйрөнүү;
- ✓ Альтернативалуу энергетиканы пайдалануу мүмкүнчүлүктөрүн окуп үйрөнүү;
- ✓ Жер жүзүндөгү глобалдык буулануу проблемаларын жана анын чечилиш жолдорун окуп үйрөнүү.

Билим берүүнүн туруктуу өнүктүрүү **биологиялык илимдердин (табият таануу, биология, ботаника, зоология, экология)** курсунда тирүү жандыктардын түрдүү деңгээлдеринин системасындагы илимий билимдердин мазмунунда каралат.

Биология курсунда экологиялык негизги түшүнүктөр берилет: «чөйрө», «экосистема», «экологиялык факторлор» ж.б. Окуучулар бул предмет аркылуу жаратылышты сактоого жана калыбына келтирүүгө, биологиялык ар түрдүүлүктү жоюу проблемаларын чечүүгө үйрөнүшөт.

Биологиялык билимдердин туруктуу өнүгүүсүн камсыз кылууда олуттуу маселелердин чечилиши каралат. Алар:

- ✓ Адам жашоосундагы жаратылыштын мааниси;
- ✓ Адамдын жаратылышка тийгизген таасири;
- ✓ Өндүрүштөгү коопсуздук;
- ✓ Тамак-аш жана ден соолук. Тамак-аш коопсуздугу;
- ✓ Жер кыртышынын деградациясы жана эрозия;
- ✓ Биологиялык ар түрдүүлүктү жоюу жана сактоо;
- ✓ Биологиялык ресурстарды рационалдуу пайдалануу;
- ✓ Жерди жана сууну сактоо ж.б.

Белгилүү болгондой, бул курста теорияны менен практиканы айкалыштыра билүү туруктуулукту камсыз кылат.

Практикалык сабактар:

- ✓ Жергиликтүү өсүмдүктөрдүн, жаныбарлардын жана бүтүндөй экосистеманын түрлөрүндөгү биологиялык ар түрдүүлүктөрдү айырмалоого аралаштыруу жана окутуп үйрөтүү;
- ✓ Сейрек кездешүүчү өсүмдүктөрдү жана жаныбарларды коргоого, сактоого байланышкан маселелерди окутуп, үйрөтүү.

Информатика предмети туруктуу өнүгүү идеясын ишке ашырууда татыктуу орунду ээлейт. Туруктуулук маселесин чечүү маалыматтарды топтоодон, аларды кылдат анализдөөдөн, жыйынтыгын маалымдоодон көз каранды. Аталган предмет маалыматтар менен иштөөнүн мыйзам ченемдүүлүктөрүн окутуп үйрөткөндүктөн, бул илим туруктуу өнүгүүгө керектүү каражат болуп бере алат. Коомчулукту өнүктүрүүнүн моделин көпчүлүк учурда информациялык технологиянын жардамы аркылуу кылдаттык менен түзүү маселелери бүгүнкү күндө жолго коюлуп келе жатат.

Туруктуу өнүктүрүү боюнча мисалдарды, көнүгүүлөрдү, маселелерди табият, коом, социалдык-экономикалык өнүгүү, экология (М., аймактын экологиялык түзүлүшүн эсептөө, географиялык абалды моделдөө, демографиялык процессти моделдөө, калктын социалдык абалынын мониторинги ж.б.) боюнча берүүгө болот.

Информатика сабагында төмөндөгүлөргө көңүл бурулат:

- ✓ Маалыматтарды топтоо, анализдөө жана жыйынтыгын диаграммага салуу;
- ✓ Тирүүчүлүктөгү жандуу маалымат;
- ✓ Ар түрдүү маселелерди чечүүнүн алгоритми;
- ✓ Окуучунун логикалык ой жүгүртүүсүн калыптандыруу;
- ✓ Ишмердүүлүктөрдүн натыйжаларын анализдөө, баалоо.

Практикалык сабактар:

- ✓ Демографиялык маалыматтарды эсептөө;
- ✓ Калктын социалдык абалына мониторинг жүргүзүү;
- ✓ Жаратылышка аяр мамиле кылуунун, сактоонун моделин түзүү;
- ✓ Электр энергияны үнөмдүү пайдалануунун программасын түзүү;
- ✓ Мектептин экологиялык чөйрөсүн сактоонун алгоритмин түзүү;
- ✓ Техникалык коопсуздукка үйрөтүү;
- ✓ Адамдын ишмердүүлүк чөйрөлөрү боюнча талкуу уюштуруу;
- ✓ Интернет байланышы аркылуу башка окуучулардын тажрыйбаларын үйрөнүү;
- ✓ Информациялык технологияны пайдалануу менен убакытты үнөмдөөгө үйрөтүү ж.б.

Демек, билим берүү системасынын туруктуу өнүгүүсү үчүн окуу предметтеринин кызыкчылыгы эске алынып, ал предметтердин өзгөчөлүгүнө жараша окуучуга билим берүү жана аларды тарбиялоо маселесин жөнгө салууга болот.

*Кыргыз билим берүү академиясынын жетектөөчү илимий кызматкери,
п.и.д., проф.м.а. Субанова М.С.,
Кыргыз билим берүү академиясынын ага илимий кызматкери,
п.и.к. Ибирайым кызы Айжан*